

Dichtung und Wahrheit

Voor dit BeNeDictee gaan wij ver terug in de tijd, tot vlak na de Tweede Wereldoorlog. De euforie waarin de Nederlandse bevolking zich na de bevrijding op 5 mei 1945 wentelde, leidde tot de geboortegolf, waar ik een product van ben. Drie jaar na de Hongerwinter, op 18 januari 1948 – de tijd dat men nog op stenen tafelen schreef – ben ik namelijk geboren, en wel in Amsterdam, Neerlands hoofdstad, dat, met heden ten dage een inwonertal van bijna 900.000, met kop en schouders uitsteekt boven de nummer twee: Rotjeknor, zoals Rotterdam met een hypocoristicon (of, met een aan het Duits ontleend woord, kosewort) ook wel genoemd wordt. Het dankt zijn naam aan de ligging bij een in de dertiende eeuw aangelegde dam in de rivier de Amstel. De groei zat er al snel in en kort na 1300 kreeg Amsterdam stadsrechten.

Januari werd toen ook nog wel louwmaand genoemd (een variant van looimaand, de maand waarin het leer gelooid werd). Volgens de republikeinse Franse kalender heet deze maand nivôse. Overigens heeft onderzoek uitgewezen dat in die naoorlogse tijd geconcipieerde kinderen op latere leeftijd aan ontwikkelingsstoornissen zijn gaan lijden. Mijn ADHD en leer- en gedragsproblemen zijn daarmee wetenschappelijk verklaard ...

Het geluid van heimachines begeleidde mijn opgroeien. Mijn eerste herinneringen dateren van mijn derde levensjaar. Gezeten op mijn opa's knie speelde ik met zijn montre à tact, terwijl mijn oma op de chaise longue lag. Op de rugleuning van zijn crapaud lag een antimakassar. Een bonheur-du-jour, met daarin een pêle-mêle met familiefoto's uit lang vervlogen tijden, bedekte de hele wand van hun piggelmeehuisje. Heel spannend vond ik de cilinderkast met geheime laatjes, waar altijd wel een kokinje voor mij in lag. Uiteraard was de huiskamer nog tv'loos; de eerste televisie-uitzending dateert immers van 2 oktober 1951. In Nederland althans, want België volgde pas twee jaar later, zeg ik met enige schadenfreude. (De eerlijkheid gebiedt mij wel te vermelden dat België met de ingebruikneming van de eerste spoorlijn, namelijk die tussen Mechelen en Brussel, op 8 mei 1835, Nederland op vier jaar achterstand zette; te(n) onzent werd de eerste spoorlijn, tussen Amsterdam en Haarlem, op 20 september in 1839 in gebruik genomen.)

Ik zal een jaar of tien geweest zijn, toen ik voor het eerst tv-keek. Er was maar één gezin met televisie in ons huizenblokje. Gezeten op het balatum (een vloerbedekking bestaande uit bitumen en guttapercha gedrenkt in vilt) keken de buurtkinderen op woensdagmiddag naar Swiebertje, Dappere Dodo, de Verrekijker en Pipo de Clown – mits de pata's in de gang werden achtergelaten natuurlijk. Ook Fred Kaps fascineerde mij bovenmatig. Hoe speelde hij het toch voor mekaar dat zout eindeloos te laten stromen uit dat minuscule zoutvaatje? Ook zijn publiek begreep er geen syllabe van, terwijl het erbovenop zat met zijn neus.

De vijftiger jaren waren ook de tijd van de gezelschapsspelletjes; aanvankelijk speelde ik fanatiek boter-kaas-en-eieren (oxo, voor onze zuiderburen); later werd er veel gerummikupt, geyahrtzeed en gedominood.

Buiten spelen deden wij echter het liefst. Voor het kubbspel togen we naar het braakliggende terreintje tegenover de touwslagerij. Daar hadden we ook een baantje gecreëerd waarop gejeu-de-bould en getai-chied werd. En omdat nog maar alleen de happy few over een auto beschikten, stoeprandden we dat het een lieve lust was.

In die tijd zat er in de Amsterdamse woonwijken een winkel op elke straathoek: een groenteman, een drogist, een melkboer. Ze sloten alle om zes uur; van een 24 uurseconomie was nog lang geen sprake. Toen ik onlangs – à la recherche du temps perdu – mijn oude buurtje opnieuw bezocht, moest ik constateren dat de winkels van weleer hadden plaatsgemaakt voor nagelstudio's, massagesalons en wereldwinkels.

Het was de tijd van verzuiling: men was rooms-katholiek of protestant – gemeenschappen die zich niet vermengden. Iedereen bleef in zijn eigen sociale bubbel, al heette dat toen anders. Op alle formulieren was een vakje waarin men geacht werd zijn of haar (in die tijd waren er nog niet meer smaken) denominatie in te vullen. Op privacyeffecten werd toen geen acht geslagen. Iedereen vulde volgzzaam, zo niet soumis, zijn geloof in. Niemand die op het idee kwam in te vullen: 'Waar bemoeit u zich mee?' Van het Suikerfeest, oftewel het led-al-Fitr had geen mens nog ooit gehoord, laat staan van het Offerfeest, oftewel het led-al-Adha.

Een paar dagen vóór mijn vijfde verjaardag werd mijn jongste zusje geboren. Mijn moeder lag nog in het puerperium toen de dakpannen om ons huis door de lucht vlogen en glaserinkel het stormgeraas overstemde: een noordwesterstorm in combinatie met springtij deed in Zuid-Holland en Zeeland de dijken bezwijken en zorgde ervoor dat grote delen van ons land overstromden. De Watersnoodramp kostte aan meer dan duizend achthonderd mensen het leven.

Op mijn protestants-christelijke lagere school – een prima term, die nochtans in basisschool gewijzigd moest worden – werden de kindjes stilzwijgend geïndoctrineerd: de martelaren van Gorkum bestonden niet voor ons; wel kregen wij diep medelijden met die arme watergeuzen, die door die vuige katholieken over de kling gejaagd werden.

De dag werd er met gebed begonnen, gevolgd door psalmzingen, een ambigue term, want het is ook zeemanstaal voor het op je blote knieën schrobben van het dek met puimsteen en zand. Ook geen lolletje natuurlijk. Ook catechisatie, door ons oneerbiedig kattenbak genoemd, hoorde bij de stichtelijke opvoeding, maar was niet besteed aan deze Groot-Mokumer.

Braaf bezocht ik elke zondag de eredienst, waar, ná de perikoop, een lange uitleg volgde. Ik kreeg daar niks van mee, want toen was ik al ingedut, dromend van mijn dulcinea die ik na de dienst zou ontmoeten. Overigens keek ik in die tijd wel met nauwverholten afgunst naar de toffelemonen: even biechten en de weg naar het eeuwig leven lag weer even zonder hindernissen in het verschiet.

De wederopbouw kwam in Nederland maar moeizaam op gang. Welvaart was – ook tien jaar ná de oorlog – nog lang niet binnen ieders bereik. Ook niet binnen dat van mijn ouders. Ja, wij woonden op de bel-etage van een eenvoudige, maar fatsoenlijke portiekwoning en er was genoeg te eten, maar voor een koelkast (ijskast, voor sommigen) moest gespaard worden. Nederland dreigde in het prepiltijdperk qua inwonertal uit zijn voegen te barsten; de introductie, in 1962, van de anticonceptiepil – die overigens niet zelden tegen acnevorming werd gebruikt ... – maakte regulering van het kindertal beter mogelijk.

Stagnerende welvaart, dreigende overbevolking en angst voor het communisme waren dan ook de belangrijkste aanjagers van de emigratiekoorts in Nederland, die in 1956 haar hoogtepunt bereikte. De overheid speelde hier handig op in, en startte een actieve, grootscheepse én tendentieuze campagne om mensen tot emigratie te bewegen. De emigratielanden – voornamelijk de VS, Canada en Australië – werden voorgesteld als landen vloeiende van melk en honing. Een wereld van mooie plaatjes – vrijstaande huizen met een limousine voor de garage, een armidatuin rondom en een azuurblauwe zee als achtergrond – moest de emigrant in spe rijp maken voor de landverhuizing. Velen maakten de grote stap ondoordacht. Zo ook mijn ouders. En Australië – een land met bijna tien keer meer schapen dan mensen – werd het land van belofte. De eerste cesuur in mijn nog prille bestaan ligt in februari 1960.

Op de laatste dag van die maand gingen mijn ouders, mijn twee zusjes (twaalf en zeven jaar) en ik sloop op de Groote Beer, een tot emigrantenschip omgebouwd troepenschip. Port Said, in het noordoosten van Egypte, was de eerste embarcadère. We mochten er een dag passagieren. Voor het eerst in mijn leven zag ik mensen van kleur in het echt. Nu nóg, meer dan zestig jaar later, kan ik de geur oproepen van kruiden als ras el hanout, ketoembar en koenjit – dat te(n) onzent ook wel kurkuma genoemd wordt – die opstegen uit de mobiele eettentjes in de straat. De klaaglijke roep van de muezzin, die vanaf zijn minaret opriep tot gebed, en de mannen in hun witte djellaba's (een soort kandora – maakten mij angstig, en ik bleef dicht in de buurt van mijn ouders. Voor het eerst ook zag ik een dromedaris buiten een dierentuin.

Na het Suezkanaal volgde de grote oversteek: twee weken lang niets dan water. Bij het passeren van de equator kwam Neptunus aan boord en werd je gehansd, wat je een heus gekalligrafeerd getuigschrift opleverde. Pas in Fremantle (de havenstad van Perth) konden de passagiers weer debarkeren. Twee dagen later arriveerden we in Melbourne, onze eindbestemming. Van daaruit werden we naar Norlane gebracht, een dorp 60 km ten zuidwesten van de hoofdstad van Victoria. Daar wachtte ons een nissenhut, een variant van de romneyloods, een woord dat dankzij Bob in Van Dale staat opgetekend. Voor al te veel uitweiden over ons verblijf in down-under is hier geen plaats; dat bewaar ik voor een volgend dictee. Voor nu kan ik melden dat de in het vooruitzicht gestelde vrijstaande woning met uitzicht op zee nooit bereikt is. Vóór 1960 ten einde was, kwamen wij op een strowis aandrijven in de Rotterdamse haven. Een illusie armer, een ervaring rijker, een lot dat een derde van de emigranten trof.

Ná de lagere school ging ik naar de mulo, een niet meer bestaande onderwijsinstelling voor kindjes die té onhandig waren om naar de technische school te gaan en té dom voor de hbs. Het leren kon mij maar matig boeien: mijn primaire belangstelling ging uit naar biljarten – geen ankerkader 47/2, maar het simpelere carambolebiljarten – en brommer rijden. Met mijn Kreidler Florett met een 50cc-motor, dus officieel een motor, was ik de snelste van de buurt, wat destijds aanzienlijk prestige genereerde. Maar helaas was mijn gebrekkig bedrade puberbrein niet risicoavers: met duizelingwekkende vaart nam ik de kruisingen; mijn beschermengel zat immers op de dickeyseat. Dat wil zeggen: tót het moment dat hij op een dag níét meereed. Dat was op 8 september 1965, toen zat Rob, mijn schoolbuddy, bij mij achterop. De tweede cesuur in mijn leven ...

Het was een druilerige herfstdag, niet bepaald een ideale dag om een stukje te gaan toeren. Maar plicht riep, want ik moest mijn krantenwijk 'lopen' (de Nieuwe Rotterdamsche Courant, geen feuille de chou dus). Kort nadat ik de krant door de brievenbus geduwd had, en terwijl ik mijn helse machine nog maar in de eerste versnelling had gezet, slipte een zware wagen met aan het stuur een bejaarde man op het natte wegdek en schoof naar de overzijde van de weg, waar juist op dat moment de twee schoolvrienden reden. Ze werden geplet tussen zijn auto en een bulldozer.

Meer dood dan levend belandden we op de SEH van het Amsterdamse Wilhelmina Gasthuis, waar ik vele dagen later wakker werd in een ziekenhuisbed, een ic-bed, met katheters verbonden aan geheimzinnige apparatuur. En waar liefdevolle verpleegsters (gelukkig stonden er toen nog geen verpleegkundigen aan je ziekbed) aan mijn sponde mij vertelden wat mij was overkomen en hoe het er met mij voorstond. Ik wist toen natuurlijk nog niet dat in de krant van 9 september, nota bene op de vóórpagina, stond te lezen: 'Brommotor botst, twee zwaargewonden'. De laatste regel van het artikel luidde: 'Onderzocht zal worden of Bert Jansen zijn brommotor te goeder trouw bereed.'

Het zware letsel waar de krant gewag van had gemaakt, bestond (buiten hematomen en snijwonden over het hele lichaam) in een schedelbasisfractuur en tal van (gecompliceerde) botbreuken, waaronder een verbrijzelingsfractuur. Na drie maanden en verscheidene operaties werd ik naar een revalidatiecentrum overgebracht, het Goois Kinderziekenhuis in Huizen. Ik werd er een maand later achttien én mobiel. Vanaf dat moment was het revalidatiecentrum voor mij één grote speelplaats. Ik maakte wheelies in de gangen met mijn rolstoel en wist de hoofdzuster te omzeilen bij het binnendringen van het zusterhuis. Het behoeft – denk ik – dan ook geen betoog dat ik not amused was toen ik hoorde dat ik op de iden ontslagen zou worden; het betekende weer naar school, leren en in het gareel lopen, terwijl ik liever fiolen liet zorgen.

Nadat ik op miraculeuze wijze mijn mulodiploma had behaald, werd ik opnieuw in het ziekenhuis opgenomen, toen voor een verlengingsosteotomie. Door een reeks medische contrecoups lag ik opnieuw achttien maanden in ziekenhuizen en revalidatiecentra, waarvan acht maanden aan bed gekluisterd, net genoeg om – in navolging van de hafiz – alle bladzijtjes van de tweedelige Oosthoek vanbuiten te leren.

Nadat ik ontslagen was, ging ik naar het avondlyceum, dat ik in 1972 als abiturient verliet. In datzelfde jaar begon ik aan mijn studie Nederlands. Mijn belangstelling ging toen vooral uit naar de transformationeel-generatieve taalkunde en naar de studie van de spreekwoorden. Tijdens mijn studie werkte ik als chauffeur, mysteryguest en als verkoper in de juweliersboetiek in het chique Alpha Hotel, een van de grand(s) hôtels van onze hoofdstad. Het contrast met het studentenleven – waar het miegelde van de catweazles en het bon ton was je onverschilligheid te tonen in kleding en moraal – kon niet groter zijn.

Na mijn studie werkte ik als docent op het Rhedens Lyceum in Velp, maar al snel werd het mij benauwd rond het hart bij de gedachte tot mijn vijfenzestigste nog slechts over Karel ende Elegast en het kofschip te moeten praten, en ik nam ontslag: mijn sturm-und-drangperiode was nog niet voorbij. Ik deed de opleiding voor croupier, verkocht lingerie en flirtte in de marge steeds met het onderwijs. De laatste twintig jaar werkte ik als examinator voor de staatsexamens.

Sinds vier jaar nu werk ik als gids-rondleider in Huis Doorn, het laatste huis van Wilhelm II. Sinds 4 juni 1942 rust hij er voor eeuwig in zijn mausoleum, met vlakbij zijn beaucerons en schnauzers, te midden van jatropha's, berggamanders en winterakonieten, de typische kasteeltuinplanten, terwijl de rest van zijn misjpoche in de antieke tempel in het park van slot Sanssouci is bijgezet.

Sinds dertig jaar nu wonen Christl en ik in deze kruip-in in Bussum, waar ik mijn dagen slijt in mijn luie stoel met een spannend boek, genietend van een mooi glas wijn onder handbereik.